

ZUTPHEN

Mo **NU** mentaal

*Nieuwsbrief monumentenzorg,
archeologie en bouwhistorie in de gemeente Zutphen*

Boerderijen in het STUIT

Prehistorische bijlen

Inventarisatie binnenstad

Kijkje over de stadsmuren

Uitreiking Paltsprijs 2009

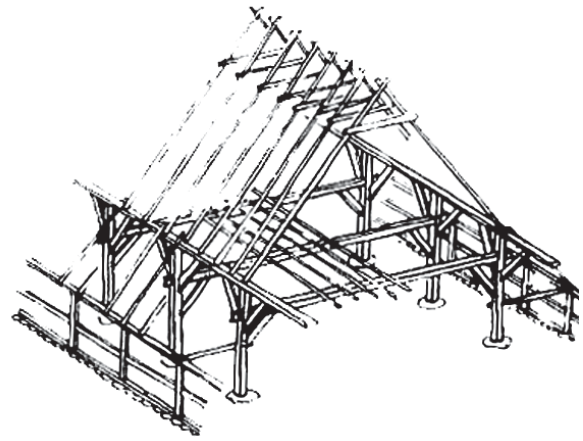
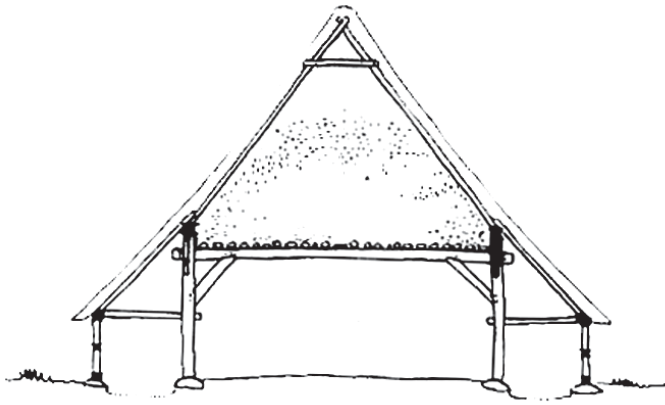
Februari 2010, nr. 19

BOERDERIJEN IN HET STUIT-GEBIED

In 1996 is in het streekplan de zone Bronsbergen-Warken aangewezen als Stedelijk Uitloopgebied (STUIT). Dit gebied is bedoeld als uitloopgebied voor de bewoners van Zutphen. Eén van de uitgangspunten bij de toekomstige ontwikkeling is het behoud en het versterken van het bestaande landschap met aandacht voor cultuurhistorische waarden. Tot zeer recent kende het gebied hoofdzakelijk een agrarisch gebruik. Ter versteviging van de bestaande karakteristiek van de boerenerven in het gebied, is een aantal jaar geleden gestart met een erfbeplantingsproject. De bewaard gebleven boerderijen zijn van grote invloed op de inrichting van het landschap. Daarom is door de gemeente Zutphen in nauw overleg met eigenaren en bewoners besloten om ook aandacht te gaan besteden aan de historische boerderijen. Zesentwintig historische boerderijen zijn geselecteerd voor een nadere inventarisatie. Bij deze inventarisatie is aan de hand van de bouwgeschiedenis van deze objecten inzichtelijk gemaakt welke ruimtelijke kwaliteiten belangrijk zijn om te behouden in het gebied.

▲ Het STUIT-gebied is gesitueerd ten zuiden van de stad en wordt begrensd door de Vordenseweg, de Vierakkerselaak, de rivier de IJssel en de N 314.

▲ Dwarsdoorsnede en perspectief van de constructie van een traditionele boerderij in het oosten van ons land, waarbij het dak ondersteund wordt door gebinten.

TRADITIE

Het onderzoek bestond uit een archiefonderzoek en een bezoek ter plaatse waarbij zowel het exterieur als het interieur bekeken zijn. Traditioneel hadden alle boerderijen in Oost-Nederland en het aangrenzende Duitse grondgebied een dragende constructie met zogenaamde ankerbalkgebinten. Dit constructieprincipe, dat aan het eind van de middeleeuwen algemeen gangbaar werd, zou tot aan de Tweede Wereldoorlog in gebruik zou blijven. Traditioneel voeren de boerenbedrijven op de zandgronden een gemengd bedrijf. Tot ver in de 18de eeuw was de veehouderij zwak ontwikkeld en diende deze hoofdzakelijk voor de productie van stalmest. De mest werd met heideplaggen en zand vermengd en als natuurlijke meststof over het bouwland verspreid. Pas in de loop van de 19de eeuw wordt de veehouderij van grotere betekenis. De belangrijkste functies van het boerenleven; wonen, veestalling, opslag van de oogst en werkruimte waren in de boerderij ondergebracht. Daarnaast stonden op het erf diverse

bijgebouwen als roedenbergen, schuren, een bakhuis en later ook varkens- en kippenschuren. Veel boerderijen verloren in de afgelopen jaren hun agrarische functie en werden verbouwd tot woonhuisboerderij.

▲ Traditioneel erf van een boerderij waarvan de achtergevel nog in vakwerk is uitgevoerd, op de achtergrond eenroedige bergen.

▲ Houten kippenhokken in de tuin van Vordenseweg 29. Foto Peter Boer - Arcx

▲ Erf behorend bij de tot woning getransformeerde boerderij Driesteek 4 met een erfindeling met gazon, borders en terrassen. Foto Peter Boer - Arcx

De aangetroffen waardevolle bebouwingskarakteristieken zijn thematisch gerangschikt in een uitgebreide rapportage. Daarbij komen zowel interieur, exterieur als bijgebouwen aan de orde. Het overzicht is vooral bedoeld als voorbeeldenboek dat op een toegankelijke wijze inzichtelijk moet maken welke onderdelen het kwetsbaarst zijn en bij verbouwingen en transformaties extra aandacht verdienen. De volledige rapportage is te verkrijgen via www.zutphen.nl/projecten/stuit

OUDE BOERDERIJEN

Het waarschijnlijk uit de 17de eeuw daterende Greffel (Holtmaatweg 6) is een voorbeeld van een grote oude boerderij waarvan zowel het woon- als het bedrijfsgedeelte zeer gaaf bewaard bleef. Ook de in de 19de eeuw aangebouwde schuur verkeert nog vrijwel in de oorspronkelijke staat. In de voorgevel is een gevelsteen met het opschrift M t. J / Dv dS / 1886 aangebracht. In dat jaar werd het woongedeelte aan de linker zijde uitgebreid, nadat vijf jaar eerder de boerderij al ingrijpend gemoderniseerd en uitgebreid was. Het woongedeelte van de T-huis boerderij heeft twee aparte kelders, waarvan de rechter onder de opkamer het oudst is. In het

centrale woonvertrek bleef de monumentale schouw met hangboezem bewaard. De vuurplaats is rijk versierd met gedecoreerde tegels. De achterwand van het hoofdvertrek wordt gevormd door een voormalige bedstedenwand waarin ook een servieskast is opgenomen. De bedsteden hebben bij een verbouwing plaats moeten maken voor een trap naar de zolder. Vanaf dat moment waren er aparte slaapkamers voor de boerenfamilie en sliep men in ledikanten.

Het complex aan de Vierakkersestraatweg 9 is in 1905 gebouwd als boerderij met een aangebouwde kleermakerswerkplaats. De gebouwen zijn zeer zorgvuldig vormgegeven. De daken hebben ruime overstekken met geprofileerde windveren en makelaars en voor de vensters hangen nog de oorspronkelijke vensterluiken. Typologisch zeer bijzonder voor het oosten van ons land is de toepassing van een zogenaamde middenlangsdeel met de bedrijfsdeuren in de zijgevel. Omdat tegen de achtergevel enkele varkenshokken gesitueerd waren, bestaat de indruk dat aanvankelijk de landbouw niet het hoofdmiddel van bestaan was. Het aangebouwde kleermakersatelier wijst ook in deze richting.

Vordenseweg 29 is een voorbeeld van een eenvoudige boerderij die gebouwd is in 1913. Kort na de bouw is het woongedeelte uitgebreid met een zijkamer. Ondanks een aantal redelijk ingrijpende verbouwingen bleef de oorspronkelijke structuur toch nog goed afleesbaar. Het woongedeelte heeft een driedeling met aan de voorzijde een opkamer, haard en slaapkamer, waarbij opgemerkt dient te worden dat de muur tussen de opkamer en de haard uitgebroken is. Het bedrijfsgedeelte is in 1960 een stukje naar achteren verlengd en in 1972 is de vensterindeling van de voorgevel veranderd. In 1979 is het bedrijfsgedeelte aangepast en gedeeltelijk bij de woning getrokken. Op het erf staat een rijke schakering aan bijgebouwen, waarvan de gemetselde varkensschuur aan de achterzijde, die gebouwd zal zijn omstreeks 1930, het opvallendst is. In deze schuur bleef de oorspronkelijke indeling met varkenshokken en een paardenstal met ruif bewaard.

WEDEROPBOUWBOERDERIJEN

Bij gevechten voorafgaand aan de bevrijding van Zutphen in het voorjaar van 1945, zijn een aantal boerderijen in het gebied verwoest of beschadigd. De wederopbouw daarvan

▲ Achtergevel van Holtmaatweg 6 met links de 19de eeuwse schuur en rechts de boerderij. Foto Peter Boer - Arcx

werd geregeld door Bureau Wederopbouw, die voor het ontwerp regionaal bekende architecten inschakelde. In het kader van de wederopbouw ontwierp de Zutphense architect H. Jongman in 1951 de boerderijen Vordenseweg 22 en Lansinkweg 2. Beide boerderijen vertonen qua opzet en indeling dan ook grote overeenkomsten. De boerderijen zijn ontworpen volgens de (destijds) modernste inzichten en met veel aandacht voor een efficiënte bedrijfsvoering. De paardenstal, varkenshokken en jongveestallen zijn ondergebracht in een aangebouwde vleugel. Op de aansluiting van deze vleugel met de hoofdbouw zijn een melkkamer en een speelkeuken gelokaliseerd. Tussen de woning en de koestal is een groenvoerdeel gemaakt, met een aparte brede toegang in de zijgevel. Ook in de constructie zijn moderne inzichten verwerkt; de zoldervloeren zijn uitgevoerd met vlakke holle baksteenvloeren

◀ **Schouw met zogenaamde hangboezem in Holtmaatweg 6. De achterzijde van de vuurplaats is versierd met gedecoreerde tegels.**

Foto Peter Boer - Arcx

(systeem NEHOB), ondersteund door betonbalken en -kolommen en de kappen worden gedragen door houten spanten. De stalvensters zijn uitgevoerd in schokbe-

ton. In de aangebouwde vleugel werd ook een paardenstal ondergebracht. Deze stal illustreert dat - ondanks de opkomende landbouwmechanisatie - vlak na de oorlog

ook bij moderne bedrijven nog volop gebruik gemaakt werd van paardentractie. ■

▲ Voorgevel van Vierakkersestraatweg 9 met rechts de aangebouwde kleermakerswerkplaats. Foto Peter Boer - Arcx

◀ Historische luchtopname van het erf van Vordenseweg 29. Achter op het erf staan een vrijstaande varkensstal en een eenroedige roggeberg.

▲ Vooraanzicht met aangebouwde vleugel van de wederopbouwboerderij Lansinkweg 2. Foto Peter Boer - Arcx

▲ Vrijstaande varkensschuur op het erf van Vordenseweg 29.

Foto Peter Boer - Arcx

◀ Paardenstal met ruif in de aangebouwde vleugel van Lansinkweg 2.

Foto Peter Boer - Arcx

Prehistorische bijlen in Zutphen

Als archeoloog ben je wel gewend aan oude vondsten. Dat begrip kan echter op twee verschillende zaken betrekking hebben. Meestal gaat het over vondsten met een hoge ouderdom. Het kan echter ook slaan op vondsten die vroeger zijn gedaan. Daarmee zijn we minder vertrouwd. Nog niet zo lang geleden kwam Robert Mensink met dat laatste type vondst binnenlopen op de archeologische dienst. De betreffende vondst was gedaan in 1972. Dat is lang geleden, maar de vondst zelf had ook een aanzienlijke ouderdom.

De vinder was Nico Vreeken. Bij het verwijderen van een oude mestbak in de tuin van Burgemeester Dijkmeesterweg 7 in het Deventerwegkwartier stuitte hij, net boven het gele Pleistocene zand op een tweetal vondsten. De één was een fossiele haaiantand. Uniek voor Zutphen, nooit eerder hier gevonden, maar helaas hebben wij hem zelf niet in handen gehad. Dat geldt wel voor de vondst die daar net naast werd gedaan.

Het gaat om een vuurstenen bijl. Slechts een stuk van de snede is er af, waarschijnlijk door gebruik. De bijl meet 85 x 37 mm en is 11 mm dik. Deze dimensies zijn aan de kleine kant voor een dergelijke bijl. Dat heeft waarschijnlijk te maken met de grondstof. Hij is vervaardigd uit lichtgrijze "noordelijke" vuursteen met fossiele bryozoën (mosdiertjes) als insluitsels. Noordelijk wil in dit geval zeggen dat de vuursteen met het ijs is meegevoerd naar onze streken. De bijl is waarschijnlijk lokaal vervaardigd. Geïmporteerde bijlen konden groter zijn omdat de gebruikte vuursteen (vaak afkomstig uit mijnbouw) van meet af aan groter was.

Vuurstenen bijlen werden in noordwest Europa gemaakt vanaf het Late Mesolithicum (ca. 6000 -5000 v.C.). De geslepen exemplaren gelden als gidsfossiel voor het Neolithicum (ca. 5000 - 2000 v.C.), de "boerensteentijd". Ze werden gevat in een steel waarin in een holte was gebeiteld. De kleinere exemplaren werden vaak ook nog in een vassing van gewei geplaatst die vervolgens weer in een houten steel paste. Bij deze bijl is de snede zeer fijn gepolijst, terwijl de top juist wat ruw is gelaten om meer grip te hebben in de steel. De bijl dateert op grond van de doorsnede (iets gebogen, rechte zijkant) ergens tussen 4300 en 2500 voor Christus (Midden-Neolithicum), precieze dateringen zijn zonder verdere

context lastig te geven. In deze periode zijn er twee typen bijlen in zwang.

Enerzijds zijn dit bijlen met een min of meer ovale doorsnede en gebogen zijkanten en anderzijds de exemplaren met een min of meer rechthoekige doorsnede en vrij rechte zijden. Het gevonden exemplaar van de Burgemeester Dijkmeesterweg valt binnen de tweede categorie. De twee typen vallen ook qua verspreiding uiteen in twee zones, al is de scheidslijn wat diffuus. Grofweg komen de ovale typen vooral voor in de zuidelijke / westelijke helft van het land en de rechthoekige in het oosten en noordoosten. Deze grens loopt dwars door de Veluwe en de Achterhoek¹, waarbij Zutphen nog net bij de zuidelijke helft hoort. Deze scheiding is ook terug te zien in het aardewerk: in het gebied van de ovale bijlen vinden we vrijwel onversierd aardewerk (Wartberg / Stein / Vlaardingen) en in het gebied met de rechthoekige bijlen rijkelijk versierd Trechterbeker-aardewerk. De Trechterbeker-cultuur vinden we ook in Dene-marken, Noord-Duitsland en Polen. Let wel: dit zijn grove lijnen, want met name de bijlen houden zich niet zo keurig aan deze grens. Het exemplaar van de Burgemeester Dijkmeesterweg past bijvoorbeeld in het "Trechterbekertype", al is het zo dat de echte noordelijke *Rechteckbeile* bijlen veel rechthoekiger en groter zijn. In wezen is er dus een soort overgangsgebied tussen de beide typen.

Terug naar Zutphen. Deze bijl is namelijk niet de eerste die binnen de gemeentegrenzen is gevonden. Een echte inventarisatie van deze prehistorische bijlen is echter tot dusver niet gemaakt.

De oudste vermelding stamt uit 1941. Bij boerderij Den Elter werd een stenen (kwartsiet?) bijl gevonden. Het is een bijl met een ovale doorsnede. De lengte is 11,4 cm, de dikte 3,5 cm. Het stuk heeft een vrij puntige

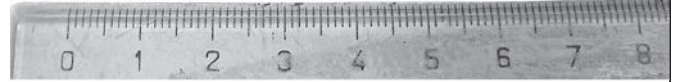
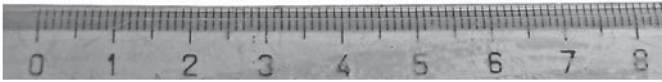
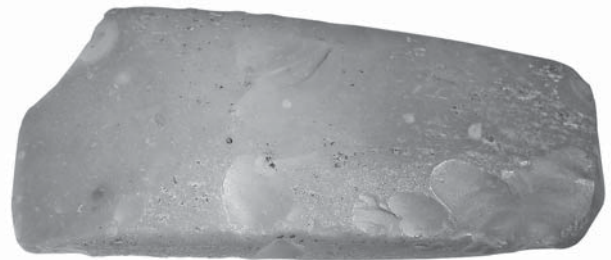
▲ Lokatie van de vondst.

top. Hij werd gevonden bij een gebroken steen met een gat erin. Die is helaas weggegooid.² Was het een stuk van een *Geröllkeule* (Laat Mesolithisch en misschien Vroeg Neolithic) of was het een stuk van een strijdhamer (Laat Neolithic). De vorm van de bijl lijkt te duiden op de vroege variant.

In 1942 wordt een 14 cm lange "stenen beitel" gevonden op de hoek Kuiperstraat / Waterstraat.³ Deze bijl is helaas verloren gegaan toen Canadese militairen Duitse sluipschutters in de toren van het toenmalige museum in het Wijnhuis met een vlammenwerper onder vuur namen. De toren overleefde, het museum met inhoud niet. Van de bijl zijn geen afbeeldingen bewaard gebleven.

In 1986 werd bij de Overkamp een vuurstenen bijl gevonden tijdens het zoeken van kievitseieren. Hij is 8,5 cm lang en is 2,5 cm dik.⁴ De bijl is ook een beetje van een beetje hybride type, al zou hij officieel als *Rechteckbeil* geclassificeerd moeten worden.

In 1995 werd in de bouwput van het museumhotel (alweer hoek Kuiperstraat / Waterstraat!) een slechts gedeeltelijk geslepen vuurstenen bijl gevonden⁵ (de bijl bevindt zich in een particuliere collectie en mat ca. 13 cm) Bij de opgraving Looërenk werden in 2001 en 2003 nog twee bijlen gevonden.⁶ Het eerste exemplaar bestond eigenlijk uit twee aaneen

▲ **Tekening van de Burgemeester Dijkmeester-bijl. Maatbalk 2 cm**

passende vuurstenen klingen die van een bijl waren gemaakt. De oorspronkelijke vorm is niet meer reconstrueerbaar. Het tweede exemplaar was een geslepen bijltje van diabas (91 x 58 x 28 mm). Ook dit is officieel een bijl van het rechthoekig type, die echter eveneens "ovale trekjes" heeft. Bijzonder is dat de snede van de bijl vlak is afgeslepen⁷. Volgens Fred Brounen (Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed) zou dit het gevolg zijn van een volksgeloof dat van de middeleeuwen tot in de achttiende eeuw bestond dat het slijpsel van deze "donderbeitels" zou helpen tegen allerlei kwalen.

Een laatste bijl valt eigenlijk buiten het rijtje: het gaat om een bronzen bijltje van 6,5 x 2 cm (Neêrlands kleinste!) dat door Erik Lammer werd gevonden in een oude Berkelfazetting bij de Kleine Omlegging.⁸ Het gaat om randbijl. De datering ligt in de Midden Bronstijd.

In totaal zijn er in Zutphen dus vier vuurstenen, twee stenen en één van onbekende steensoort vervaardigde bijlen gevonden. Ze zijn allen gevonden op zandkoppen. Het betekent dat er in Zutphen dus aardig wat activiteit was in het Neolithicum – zij het overigens niet meer dan in plaatsen in de omgeving. Ondanks dit redelijke aantal neolithische bijlen is er vreemd genoeg verder weinig bekend over het Neolithicum binnen de gemeente. In de Ooyerhoek werd een Swifterbant-site opgegraven (Vroeg Neolithicum), inclusief wat aardewerk en met – jawel- gekapte bomen die mooi bewaard zijn gebleven in de natte ondergrond. Op de Looërenk en de Ooyerhoek werden enkele trapeziumspitsen (vuurstenen pijlpunten) verzameld,⁹ die kenmerkend zijn voor het Late Mesolithicum én het Vroege Neolithicum.

Het grootste zwarte gat in de geschiedenis van Zutphen is het Midden Neolithicum. Er zijn geen vindplaatsen bestaande uit meer dan een losse bijl uit deze periode bekend. Er is nooit één Trechterbekerscherv gevonden. Dit is wellicht te verklaren uit het feit dat Zutphen in deze periode buiten het areaal van de Trechterbekercultuur lag. Dat zou corresponderen met het ontbreken van voorbeeldige rechthoekige vuurstenen bijlen. Er is echter ook nooit Vlaardingen-achtig aardewerk gevonden (geassocieerd met de ovale bijltypen). Dit zou te maken kunnen hebben met de slechte herkenbaarheid van dit onversierde aardewerk. Voor een zekere datering zijn grotere potfragmenten nodig, maar die zijn tot nog toe nog nooit gevonden.

Het Late Neolithicum is wel vertegenwoordigd. In Leesten werd een Enkelgrafbegraafing gevonden, althans een standvoetbeker met golfband (2700-2000 v.C.). In Leesten en de Looërenk werden pot- en klokbekerscherven gevonden in kuilvullingen, en werden er twee

▲ **Beide zijden van de vuurstenen bijl.**

Foto's bureau archeologie - gemeente Zutphen

crematiegraven uit de Klokbeekertijd (2400-1900 v.C.) gevonden, maar zonder klokbeekeraardewerk.

De vondst van de bijl heeft meteen invloed gehad op de archeologische verwachtingskaart. Het Deventerwegkwartier is archeologisch nog zo goed als *terra incognita*. Een echte opgraving heeft hier nog nooit plaatsgevonden. De bijl toont echter aan dat ook hier prehistorische nederzettingssporen zijn te verwachten. ■

Literatuur:

Fermin, H.A.C. 2008: Steentijd. In: H.M.P. Bouwmeester, H.A.C. Fermin & M. Groothedde (red.): *Geschapen landschap. Tienduizend jaar bewoning en ontwikkeling van het cultuurlandschap op de Looërenk te Zutphen (BAAC-rapport 00.0068)*, (Zutphen en Den Bosch) p.43-84

Fermin, H.A.C. & M. Groothedde 2006: Activiteiten van de archeologische dienst Zutphen in 2006. *Hunnepers*, p.23-33

Groothedde, M. 1989: Steentijd in Zutphen. *Oud Zutphen*. p. 89-92

Groothedde, M. 1999: De nederzettingontwikkeling van Zutphen voor het jaar 1000. In: M. Groothedde et al. (red.): *De Sint-Walburgiskerk in Zutphen. Momenten in de geschiedenis van een middeleeuwse kerk* (Zutphen), p. 9-30

Kleij, G. van der 1996: Het vuursteen in de Ooyerhoek. In: M. Groothedde (red.): *Leesten en Eme. Archeologisch onderzoek naar verdwenen buurschappen bij Zutphen*. (Zutphen), p. 19-32

Kleij, G. van der 1996: Een graf uit de Nieuwe steentijd? In: M. Groothedde (red.): *Leesten en Eme. Archeologisch onderzoek naar verdwenen buurschappen bij Zutphen*. (Zutphen), p. 33-36

Schut, P. 1991: Een inventarisatie van neolithische bijlen uit Gelderland, ten noorden van de Rijn. *Nederlandse Archeologische Rapporten 11*

¹ Schut 1991
² Van der Kleij 1996, Groothedde 1989
³ Jaarverslag van de gemeente Zutphen 1942
⁴ Van der Kleij 1996, Groothedde 1989
⁵ Groothedde 1999
⁶ Fermin 2008
⁷ Fermin 2008 p. 55, 74
⁸ Fermin & Groothedde 2006
⁹ Vander Kleij 1996, Fermin 2008

Waar nu de haringkar staat

stond vroeger op de Overwelving dit pand. Bijna niet meer voor te stellen hoe, door dit ene imposante gebouw de Turfstraat prachtig vloeiend doorliep in de Nieuwstad.

Het kwam omdat mijn vrouw haar trein dreigde te missen. Om haar te helpen, stapte ik snel ongewassen en ongeschoren in de auto om haar op tijd af te leveren. Nu ik toch in de stad was, reed ik meteen maar even langs de Groenmarkt om mijn pak van de stomerij te halen. Uitgestapt zag ik ineens een bekend gezicht. Was dat niet architect Soeters, mijn idool? De schepper van eigentijdse kastelen bij Den Bosch en het Java-eiland in Amsterdam, de ruimteregisseur die speelt met bebouwingsdichtheden?

Ik knikte. Hij knikte terug.

Weer buitengekomen met mijn kleren, zag ik hem weer! Stinkend, met baard, sprak ik hem aan. 'Bent u soms de heer Soeters'. Het wás Soeters. Ik uitte mijn bewondering voor zijn werk. De behoefte bezig te zijn met het oude Zutphen bleken we gemeen te hebben. We spraken af!

Later onder de Wijnhuistoren en praatten we over schoonheid, over het spelen met bebouwingsdichtheden, de verspringende gevels van Camillo Sitte, de wijze van tekenen van Giambattista Nolli, de behoeften van het menselijk oog. En ook over zijn ouderwetse modernistische collega's (mijn woorden). Onze tijd van behoefte aan reflectie. 'Wie zijn we, waar komen we vandaan'.

Natuurlijk zou Soeters graag eens wat doen in Zutphen. Ik had een troef en daagde hem uit om een hartveroverend ontwerp te maken op de plek van dat prachtige oude gebouw op de Overwelving, waar nu altijd de haringkar staat. Een brutaal gebouw mag wellicht, maar niet 'Fuck de context', foutje! Soeters was onder de indruk van deze mooie oude ansicht van het pand. Wat zou het mooi zijn als hij met een prachtig postmoderne schepping de oude en de Nieuw(e)stad weer zou verbinden! Hij beloofde me daar 's naar te kijken. Maar Soeters heeft moet later gedacht hebben: moeilijk, gemeente Zutphen, Khandekar en de projectontwikkelaars hebben andere ideeën. Weg moet het oude Dullaertpand. Alles nieuw en modernistisch!

De haringkar van Hendriks mag op zijn plek blijven; die is voor onze Zutphenbeleving bijna net zo belangrijk. Toch?

Cornelis

Zutphen

Turfstraat

Inventarisatie binnenstad

ONDERZOEK ONBEKENE EN VERSCHOLEN MONUMENTEN

In 2007 heeft er een inventarisatie plaatsgevonden van panden in de Zutphense binnenstad (de Oude Stad) exclusief de Nieuwstad en de Spitaalstad. Het vermoeden bestond dat er achter de voorgevels uit de 18de, 19de en 20ste eeuw middeleeuwse huizen schuilgingen. Het ging om panden waarvan op het eerste oog van de buitenkant niet gezegd kon worden dat er sprake was van een waardevol, monumentaal pand.

In de Oude Stad ging het om circa 400 panden. Na een vooronderzoek zijn hiervan 217 panden geselecteerd om te bezoeken, waarvan de eigenaren van 143 panden hun medewerking verleenden. Het niet meewerken aan een bezoek betekende overigens niet dat een pand niet zou worden aangewezen. Over een aantal panden was veel informatie beschikbaar. Zelfs zoveel dat ook zonder bezoek kon worden vastgesteld dat deze panden

voldoende monumentale waarden bezitten om te worden aangewezen als monument.

NIEUW ONTDEKTE WAARDEVOLLE PANDEN

De heer P. Boer van Bureau Arcx (Buro voor Monumentenzorg en Cultuurhistorie) heeft in 2006 en 2007 de panden bezocht. Het onderzoek heeft diverse verrassende vondsten en nieuw ontdekte waardevolle panden opgeleverd. Onder de bezochte panden bevonden zich woningen, winkels en bedrijfspanden maar ook de Lutherse kerk aan de Beukerstraat, de voormalige puddingfabriek "De Padvinder" aan de Heukestraat en het telefoongebouw van de NV Zutphense Telefoonmaatschappij aan de Oude Wand (gebouwd onder Duitse bezetting). Het pand Spitaalstraat 65-67-69 is als een extra meegenomen in de inventarisatie.

De 143 bezochte panden zijn beoordeeld op cultuurhistorische en architectuurhistorische

waarden, ensemblewaarden, gaafheid/herkenbaarheid en zeldzaamheid. Het vermoeden over de aanwezigheid van monumentale waarden bleek te kloppen. De heer Boer heeft voor 62 panden een plaatsingsadvies opgesteld waarin wordt geadviseerd om de panden te plaatsen op de gemeentelijke monumentenlijst. De gemeentelijke monumentencommissie heeft vervolgens conform de monumentenverordening het College van B&W geadviseerd over de plaatsing op de monumentenlijst. De monumentencommissie heeft daarnaast in veertien gevallen geconstateerd dat er, ondanks dat deze panden niet zijn bezocht, toch voldoende informatie voor handen was om een advies over aanwijzing te geven. In totaal bleken tien van deze panden voldoende waardevol te zijn om aangewezen te worden. In totaal zijn dus maar liefst 72 (62+10) panden zo waardevol dat deze voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst in aanmerking komen.

▲ In dit 18^e-eeuwse pand aan de Heukestraat, nummer 49, werd in 1933 puddingfabriek "De Padvinder" gevestigd. Foto Peter Boer - Arcx

▲ Bij de verbouw van het pand "Die Lorscheborch" (d.w.z. het deel op het adres Beukerstraat 12) bleek de centrale entree uit de bouwtijd van het hoekpand (1858) nog aanwezig te zijn. Deze is gehandhaafd en gerestaureerd. Foto Jeroen Krijnen - gemeente Zutphen

De inventarisatie is destijds ingezet met het doel om onbekende cultuurhistorische waarden boven tafel te krijgen en deze te beschermen voor het nageslacht. De status van gemeentelijk monument is één van de instrumenten die hieraan kan bijdragen. De monumentenstatus waarborgt (tot op zekere hoogte) het behoud van de waardevolle cultuurhistorische waarden en geeft tevens de mogelijkheid tot subsidiëring van restauratie en renovatie.

AANWIJZINGSPROCEDURE

Halverwege 2008 is de aanwijzingsprocedure voor deze 72 panden gestart. Om ook de belangen van de eigenaren en gebruikers van deze panden te kunnen betrekken bij een aanwijzingsbesluit zijn alle betrokkenen schriftelijk op de hoogte gesteld van het voorname om hun pand aan te wijzen en zijn zij in de gelegenheid gesteld om hierop een reactie te geven.

In totaal hebben 24 personen hiervan gebruik gemaakt. De reacties waren zeer divers. Een aanzienlijk deel reageerde positief. Zo gaven enkelen aan 'zeer vereerd' te zijn dat de gemeente in hun pand een monument zag.

Voor anderen was de aanwijzing een bevestiging van hun vermoeden over de aanwezigheid van monumentale waarden in hun pand. De eigenaar van het pand Bernhardsteeg 3 stuurde zelfs aan op een 'zo spoedig mogelijke aanwijzing', dit pand is (vanzelfsprekend) als eerste aangewezen.

Niet iedereen was gelijk positief. Een aantal eigenaren, waaronder de eigenaren van de panden Raadhuissteeg 8, Beukerstraat 12 en Beukerstraat 26 wilden eerst een gesprek over de voor- en nadelen van een aanwijzing. Deze gesprekken hebben plaatsgevonden waarna de eigenaren akkoord zijn gegaan met de aanwijzing. De eigenaar van het pand Beukerstraat 12 gaf zelfs aan dat de aanwijzing perfect past binnen zijn plan om dit pand te verbouwen en als winkelruimte te verhuren. Kort na de aanwijzing is dit pand dan ook met monumentenvergunning verbouwd en daarna verhuurd (aan de Zuivelhoeve). Dit gerestaureerde pand is een aanwinst voor de Zutphense binnenstad en een bezoekje waard.

In een aantal gevallen werden er kritische noten geplaatst bij de redengevende omschrijving

en werden hierop aanvullingen gegeven. De Lutherse kerk is op verzoek van het kerkbestuur nogmaals bezocht om zo 'de punten op de i te zetten'. Hieruit volgden enkele aanvullingen op de redengevende omschrijving. Van de Lutherse kerk was overigens al langer bekend dat deze waardevol was. De veronderstelling was dat dit pand al de status van Rijksmonument had, echter gold dit alleen voor het aanwezige orgel. Daarom is in deze inventarisatie het gehele pand aangewezen als gemeentelijk monument.

Een aantal eigenaren waren (helaas) negatief en zagen slechts de beperkingen van een monumentenstatus. Van onder andere de panden Hagepoortplein 4A en Beukerstraat 5 werd de aanwezigheid van monumentale waarden betwist. De eigenaren van beide panden konden echter niet gemotiveerd aangeven waarom het onderzoek van de gemeente onjuist was. Beide eigenaren vreesden dat door een monumentenstatus het pand moeilijker te exploiteren zou zijn. Een monumentenstatus betekent echter niet per definitie een beperking in het gebruik.

Of het exploiteren van een monument lastiger is dan het exploiteren van een pand zonder status is moeilijk aan te tonen. Als we kijken naar recente voorbeelden dan laat de praktijk een ander beeld zien. Onder andere het eerder genoemde pand Beukerstraat 12 maar ook het pand Beukerstraat 85 bewijzen het tegendeel. Ook uit de geringe leegstand in de Zutphense binnenstad blijkt dat een monumentenstatus in ieder geval geen negatieve effecten heeft op de verhuur- of verkoopbaarheid van een pand. Er zijn zelfs onderzoeken waaruit blijkt dat panden met een monumentenstatus meer waard zijn¹.

BESLUITVORMING

De meeste (negatieve) zienswijzen konden worden opgelost in goed overleg met de eigenaren. Zo werd de eigenaar van het pand Bakkerstraat 20-22 na een overleg met de gemeentelijk bouwhistoricus overtuigd van de (monumentale) waarden in zijn pand. Gebleken is dat eigenaren vaak denken dat een monumentenstatus betekent dat er helemaal niets meer mogelijk is in of aan een pand. Vaak is er echter meer mogelijk dan men denkt. Het behoud (en versterken) van de monumentale waarden is daarbij leidend. Door intensieve begeleiding vanuit de gemeente kan in nagenoeg alle gevallen een voor beide partijen acceptabel bouwplan worden gerealiseerd. Bovendien kan met behulp

▲ **Het orgel van de Lutherse kerk aan de Beukerstraat was reeds rijksmonument. Naar aanleiding van de uitkomsten van de inventarisatie is het kerkgebouw aangewezen als gemeentelijk monument.**

◀ **Lutherse kerk**

Foto's Peter Boer - Arcx

van de aanwezige kennis en deskundigheid bij de gemeente de kwaliteit van een bouwplan (én het monument) aanzienlijk worden verbeterd.

In een aantal gevallen is een pand aangewezen ondanks de bezwaren van de eigenaar. De algemene belangen van het beschermen van het monument wegen daarbij zwaarder dan de individuele belangen van de eigenaar. Op dit moment zijn nagenoeg alle panden aangewezen. Alleen het pand Raadhuissteeg 6 is nog niet aangewezen.

De eigenaar van Raadhuissteeg 6 kon niet instemmen met de aanwijzing omdat er op dit moment geen geld beschikbaar is voor onderhoud of restauratie. Met de eigenaar is afgesproken dat er voorlopig wordt gewacht met het aanwijzen van het pand totdat er weer geld beschikbaar is. Verwacht en gehoopt wordt dat de gemeenteraad begin 2010 weer geld beschikbaar stelt voor onderhoud en restauratie van (gemeentelijke) monumenten.

Tegen het daadwerkelijke aanwijzingsbesluit is alleen door de eigenaar van het pand Beuker-

straat 5 bezwaar gemaakt. Dit bezwaar loopt op het moment van schrijven nog. Er wordt geprobeerd om samen met de eigenaren tot een oplossing te komen die voor beide partijen acceptabel is.

RESULTAAT

De inventarisatie heeft tot nu toe 71 nieuwe monumenten opgeleverd. Van deze panden kan het behoud van de aanwezige monumentale waarden beter worden gewaarborgd nu deze panden de status van gemeentelijk monument hebben.

Toch is het behoud en het verbeteren van de kwaliteit van monumenten vooral afhankelijk van de bereidwilligheid van de eigenaren van monumenten. Deze inventarisatie heeft aangetoond dat de meeste eigenaren dit inzien en ook het beste voor hebben met 'hun' monument.

Het beschermen van monument is echter ook in het (algemeen) belang van de gemeente Zutphen. De monumentale binnenstad trekt jaarlijks vele toeristen die vooral komen vanwege de bijzondere monumenten en bezienswaardigheden.

Monumentenzorg is dan ook iets wat de gemeente samen met de eigenaren moet doen. Hieraan wordt onder andere vormgegeven door een intensieve begeleiding bij bouwplannen en het beschikbaar stellen van kennis van monumentenzorg. Daarnaast kost het behouden en verbeteren van een monument veel geld. Een financiële bijdrage vanuit de gemeente in de vorm van een subsidie of een lening kan soms doorslaggevend zijn voor een eigenaar om een renovatie of restauratie wel of niet uit te voeren. Vanuit dit oogpunt is het jammer dat de eigenaar van het pand Raadhuissteeg 6 niet is overtuigd van een aanwijzing alleen omdat er vanuit de gemeente (op dit moment) geen geld meer beschikbaar is.

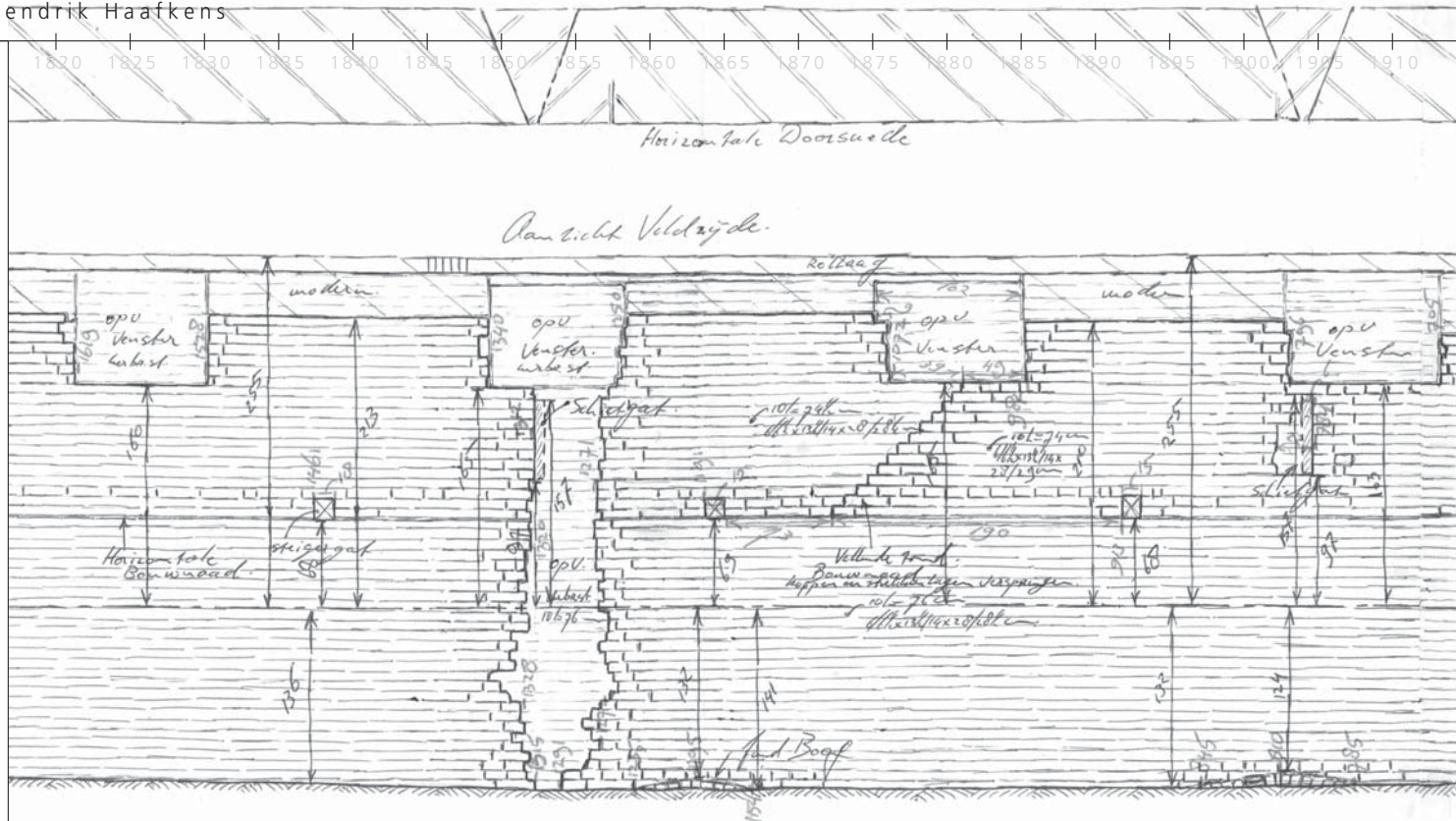
Geconcludeerd kan worden dat deze inventarisatie een succes is en de deur opent naar nieuwe inventarisaties in bijvoorbeeld de Nieuwstad, de Spitaalstad of op de Mars. Ook hier bestaat het vermoeden dat er in de panden nog veel onontdekte monumentale waarden te vinden zijn! ■

1 Engelsing, R.A.H. (red.), Monument en rendement, Arnhem z.j. (rapport i.s.m. gemeente Arnhem, RdMz, NRF, Bouwtechnisch Adviesbureau Croes Nijmegen), 20

▼ De rijk vormgegeven dakkapel van het pand Beukerstraat 5.

Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

Stadsmuur Zaltbommel.
16-07-2008 H. Hundertmark
Heemstede Veldwerk: E.

Kijkje over de Stadsmuren

De gemeente Zutphen gaat in 2010 verder met groot onderhoud en restauratie van haar stadsmuren. Eind dit jaar zullen hiervoor de plannen en budgetten worden vastgesteld door het college van burgemeester en wethouders. Het onderhoud en beheer van de gemeentelijke monumenten wordt begeleid door eigen specialisten.

In 2009 werden door de heren Punt en Jebbink onder anderen de volgende onderhoudsprojecten van Zutphense monumenten begeleid:

- voegwerk Drogenaptoren;
- totaalrestauratie Wijnhuizen;
- schilderwerk en restauratie poortgebouw Openbare begraafplaats;
- schoonmaken en verwijderen van begroeiing op de Berkelruine
- (waterpoort);
- onderhoud oude stadhuis 's Gravenhof 1

Gezien de omvang van het geplande onderhoud is er ter voorbereiding van het project gekeken naar mogelijkheden om ervaring uit

te wisselen met andere gemeenten. Op uitnodiging van monumentenzorg Zaltbommel is er op 19 juni j.l. een bezoek aan deze Gelderse stad gebracht.

Men is hier al een aantal jaren bezig met een omvangrijk stadsmurenproject. De stad heeft hiervoor tot nu toe ongeveer 3 miljoen euro geïnvesteerd. Grote delen van de stadsmuur die in particulier bezit waren, zijn aangekocht voor een symbolisch bedrag (1 euro) en op kosten van de gemeente gerestaureerd. Doel van deze investeringen is het behoud van grotere en meer samenhangende delen van de oude stadsmuur. Het beeld van en op de stadsmuren is niet allen vanaf het openbaar gebied maar ook vanuit de achtertuinen van Zaltbommel enorm verbeterd.

Een belangrijk onderdeel van het project is het verzamelen, bundelen en publiceren van bouwhistorische kennis over de 14de-eeuwse verdediging van Zaltbommel. Voor het gehele project is dan ook een project-bouwhistoricus aangesteld.

De bouwhistoricus (H. Hundertmark) heeft tijdens het project van planvoorbereiding tot en met de uitvoeringsbegeleiding een belangrijke rol gekregen.

Het werd tijdens de werkbespreking vooraf al snel duidelijk dat het restauratiebeginsel 'behoud gaat voor vernieuwing' nauwgezet is gevolgd. Er is nauwelijks gebruik gemaakt van reconstructie, er is vooral hersteld. Er zijn op een deel van de stadsmuur bijvoorbeeld vier verschillende muurafdekkingen te zien, omdat deze herkenbaar aanwezig waren is dit niet gewijzigd. Waar geen resten meer aanwezig waren en slechts de fundering restte, is er gekozen voor een contourherstel met duidelijk herkenbare eigentijdse vormgeving.

Na ontvangst in de stad is er onder begeleiding van de gemeentelijke monumentenadviseur mev. M. Sanders,

▲ **Restauratiewerkzaamheden in uitvoering. De voegen worden vol aangebracht en ruw afgeborsteld passend bij het vaak onregelmatige metselwerk.** Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

▼ **Recent opgeleverd deel van de stadsmuur vol bouwsporen van kantelen, schietgaten en herstellingen uit het verleden.**

Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

tot het bouwhistorisch begeleiden van keuzes (bijvoorbeeld voor het wel- of niet vrijmaken van dichtgezette schietgaten) - hebben veel aandacht gehad. De aangetrokken technische kennis voor het consolideren van het vaak

in zeer slechte staat verkerende metselwerk bleek zeer nodig. Er zijn verschillende methoden gebruikt zoals inboeten¹ met speciaal voor het project gebakken kloostermoppen². Vaak moeten geveldelen en holtes in het metselwerk worden geïnjecteerd om alle losse delen van de muur intern weer met elkaar te kunnen verbinden. De veelzijdige aanpak van de stad Zaltbommel blijkt een goed voorbeeld voor de aanpak van de restauratie van de Zutphense stadsmuren. Door het bij elkaar brengen van de verschillende disciplines krijgt een project niet alleen de technische, en bouwhistorische aandacht die nodig is om een duurzaam resultaat te behalen, maar wordt ook goed beheer en onderhoud gegarandeerd.

Aan het eind van het werkbezoek is door ondergetekende nog een kleine archeologische vondst gedaan. De scherf van een zogenaamde boerendanskruij uit Raeren is door de Zutphense archeoloog M. Groothedde gedateerd rond 1550-1575 en wordt door de gemeente Zaltbommel opgenomen in de resultaten van het onderzoek. ■

¹ uithakken en in verband terugbrengen van metselstenen

² kenmerkend groot, laat-middeleeuws baksteen-formaat

Uitreiking Paltsprijs 2009

Vanaf 1997 kent Zutphen de uitreiking van de zogenaamde Paltsprijs, vernoemd naar de palts die van de 9^e tot en met de 17^e eeuw op het 's-Gravenhof stond. Het aanvankelijk houten gebouw werd in de 11^e eeuw door de hoogste gezagsdrager, de Rooms-Duitse keizer, vervangen door een tufstenen bouwwerk van 54 meter lang. Nadat de keizer het graafschap Zutphen later die eeuw schonk aan de bisschop van Utrecht werd de palts een onderkomen van Graaf Otto, een ambtenaar in dienst van de bisschop.

De uitreiking van de Paltsprijs werd in eerste instantie gedaan op initiatief van Zutphen Marketing, voorheen Zutphen Promotie, aan een historische bewuste ondernemer die zijn pand op historisch verantwoorde wijze allure had gegeven. De laatste prijs werd in 2006 uitgereikt aan Boetiek Open 32, hoek Beukerstraat-Turfstraat. Op verzoek van de

gemeente Zutphen heeft het Wijnhuisfonds de draad weer opgepakt. Tijdens de Open Monumenten Dagen in september werd de winnaar bekend gemaakt van de Paltsprijs 2009.

Naar de prijs konden alle eigenaren meedingen van gerestaureerde panden en objecten

▼ **De voormalige limonadefabriek met tuinkoepel achter Spitaalstraat 1.**

Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

▲ **De hoofdentree naar de tandartsenpraktijk.**

Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

◀ **In het interieur is een aandrijf-as van de limonadefabriek behouden gebleven.**

Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

in de gemeente Zutphen, opgeleverd tussen augustus 2007 en 2009. Dus bedrijfs- en woonpanden, plekken en objecten in de openbare ruimte in Zutphen, Warnsveld en in het buitengebied. Belangrijk criterium voor deelname is dat de restauratie de cultuurhistorische kwaliteit van Zutphen versterkt. Zowel wat betreft de belevingswaarde en uitstraling als wat betreft de functionaliteit en duurzaamheid. Bij de afweging is geke-

ken naar het pand zelf en naar hoe het in de omgeving past. De prijs bestaat uit een oorkonde, een schildje dat aan de gevel kan worden bevestigd en een aanmoediging van 500 euro.

Een werkgroep waarin professionals op het gebied van bouwhistorie, monumenten en cultureel erfgoed adviseerde de jury over de nominaties. De jury nomineerde, op basis van

een advies van de werkgroep, de drie beste kandidaten. Dat waren het station van Zutphen, het pand Kuiperstraat 64 en de tandartsenpraktijk in Spitaalstraat 1^E. Door de jury werd de laatste tot winnaar uitgeroepen. ■

▲ De wachtruimte met doorgang naar de behandelruimtes in de tuinkoepel. Het tegelwerk uit de tijd van de limonadefabriek is in de jaren 1920 aangebracht en bij de laatste verbouwing integraal behouden.

Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

▲ Een van de behandelruimtes in de tuinkoepel. De openslaande deuren waren vóór de casco-restauratie in 2003 slechts aan één zijde behouden gebleven. Deze situatie is toen en in 2009 gerespecteerd.

Foto Jeroen Krijnen – gemeente Zutphen

CITAAT UIT HET JURYPAPPORT:

Dit pand heeft vele functiewijzigingen ondergaan. Via theekoepel, koetshuis, limonadefabriek, magazijn, bouwval en gerestaureerd casco tot tandartsenpraktijk. De laatste verbouwing is een goed voorbeeld van het invoegen van een eigentijds bedrijf in een monumentaal pand. Verschillende onderdelen van het vroegere gebruik zijn nog zichtbaar, bv. de bogen van de theekoepel, de oude tegels en aandrijfassen van de limonadefabriek. Bij de verbouwing is respectvol omgegaan met oorspronkelijke materialen, details en kleuren. Waardering is er voor de stapsgewijze aanpak van het totale ensemble Spitaalstraat 1 en 1^e. Goede onderlinge afstemming van het gerestaureerde pand De Rode Haan, de nieuwbouw De Gouden Roek, de oude boom en Spitaalstraat 1^e. Deze achterkant is (weer) een volwaardige plek geworden.

Colofon

Voor vragen over de verschillende aspecten van monumentenzorg kunt u met de volgende medewerkers contact opnemen:

Dhr. J.K. Blanksma <i>wonen boven winkels</i>	0575-587377
Mw. A. Koster <i>vergunningen</i>	0575-587326
Dhr. H. Haafkens <i>vergunningen en subsidies</i>	0575-587377
Dhr. J.S. Krijnen <i>bouw- en cultuurhistorisch onderzoek</i>	0575-587376
Dhr. R. Schuurman <i>senior beleidsmedewerker</i>	0575-587309
Dhr. M. Groothedde <i>archeologie</i>	0575-587760

Zutphen MoNUmentaal is een uitgave van de Afdeling Klantcontact van de gemeente Zutphen, Team Omgeving, Postbus 41, 7200 AA Zutphen.

Redactie:

J. Kremer, M. Louwes, M. Groothedde, J.S. Krijnen

Eindredactie:

J.S. Krijnen, tel. (0575) 587376

Deze uitgave wordt toegezonden aan belanghebbenden en geïnteresseerden. U kunt kosteloos een exemplaar aanvragen of een abonnement nemen. Bel hiervoor naar de eindredactie of anders naar bovenstaande nummers.

Gratis losse exemplaren zijn eveneens verkrijgbaar op de volgende locaties: In de hal van het Stadhuis, 's-Gravenhof 2. Stadsarchief Zutphen, Spiegelstraat 13 Stedelijk Museum, Rozengracht 3

Nummers van **Zutphen MoNUmentaal** zijn ook als pdf-document te downloaden vanaf www.zutphen.nl, te vinden onder het lemma "monumentencommissie".

VORMGEVING

Weevers Walburg Communicatie, Zutphen

DRUK

Drukkerij Weevers, Vorden

COVERFOTO:

Geleding in de dakopbouw van het bedrijfsgebouwe van Holtmaatweg 6.

Foto Peter Boer - Arcx

Oplage 1100 exemplaren